

Úvod

Vynalezení morfinu bylo pro lidstvo velkým darem. Jednalo se o velice dobré anestetikum se širokým využitím, ale každého daru se může zneužít, a přestože toto zneužití bylo zpočátku z nevědomosti, vznikl z něho nový problém a to morfinismus. Tímto tedy začala dlouhá a strnitá cesta boje s ním.

V této práci jsou využity chorobopisy pacientů ze Slezského zemského ústavu pro choromyslné v Opavě z let 1897 až 1928, jak je ve svých pracích zpracovali doktor René Grumlík¹ a doktor Miroslav Nožina.² K tomuto analyzování již zpracovaných pramenů muselo dojít z důvodu, jelikož originály se nedochovaly, protože byly skartovány. Ke skartaci chorobopisů v opavské léčebně dochází vždy 100 let od přijetí pacienta, o němž je chorobopis psán. Naneštěstí zpracování chorobopisů doktory Grumlíkem a Nožinou se v některých částech liší v informacích a nejedná se o doslovné přepisy všech nalezených chorobopisů.

Dále jsou v této práci využity prameny ze Státního oblastního archivu v Praze³ o Zemském ústavu pro choromyslné v Kosmonosích a z Moravského zemského archivu v Brně⁴ o Zemském ústavu pro choromyslné Brno a článek z Časopisu lékařů českých⁵ a Národních novin.⁶

K seznámení s tematikou a k zhodnocení pramenů byla užitá odborná literatura. Nejužitečnějšími publikacemi byly jednak již zmíněné práce doktorů Reného Grumlíka⁷ a Miroslava Nožiny,⁸ ale také práce Richarda Davenport-Hinse,⁹ Emanuela Doněka a Jany Doňkové,¹⁰ Hany Mášové¹¹ a Carlose WATZKA a Angely GRIEBENBÖCK.¹²

---

¹ René GRUMLÍK, *Historizující úvaha a pohled na drogovou závislost v České republice, část II*, in Bulletin Národní protidrogové centrály 1998, č. 2, s. 10-14. – René GRUMLÍK, *Morfinisté v opavském ústavu pro choromyslné na přelomu 19. a 20. století*, *Vlastivědné listy Slezska a severní Moravy*, 31, 2005, č. 2, s. 22-25.

² Miroslav NOŽINA – Miloš VANĚČEK, *Mandragora, morfin, kokain: drogový problém v českých zemích v dobách habsburské monarchie a v předválečném Československu*, Praha 2009. – Miroslav NOŽINA, *Svět drog v Čechách*, Praha 1997.

³ SOA v Praze, fond PL Kosmonosy, i. č. 10, Annales 1905. – SOA v Praze, fond PL Kosmonosy, i. č. 11, Annales 1906. – SOA v Praze, fond PL Kosmonosy, i. č. 12, Annales 1907. – SOA v Praze, fond PL Kosmonosy, i. č. 14, Annales 1909.

⁴ Moravský zemský archiv v Brně, fond A 45 Zemský ústav pro choromyslné Brno, protokol o stavu ošetřovanců, 1906–1911.

⁵ *Morfiové recepty*, Časopis lékařů českých, 1918, roč. 57, s. 569.

⁶ *Otroci kokainu*, Národní listy, 2. srpna 1886, roč. 26, č. 212, s. 2.

⁷ R. GRUMLÍK, *Historizující úvaha*, s. 10-14. – R. GRUMLÍK, *Morfinisté*, s. 22-25. – René GRUMLÍK, *Historizující úvaha a pohled na drogovou závislost v České republice, část I*, in Bulletin Národní protidrogové centrály 1998, č. 1, s. 17-18. – René GRUMLÍK, *Lékárník morfinista v opavské lékárně koncem XIX. století*, in: *Protialkoholický obzor* 25, 1990, č. 4, s. 249-251.

⁸ M. NOŽINA – M. VANĚČEK, *Mandragora*, Praha 2009. – M. NOŽINA, *Svět*, Praha 1997.

⁹ Richard DAVENPORT-HINES, *Honba za zapomněným: světové dějiny narkotik: 1500-2000*, Praha 2004.

¹⁰ Emanuel DONĚK – Jana DOŇKOVÁ, *Počátky moravské psychiatrie III.*, *Psychiatr. Praxi* 7, 2006, č. 4, s. 198.

¹¹ Hana MÁŠOVÁ, *Duševně nemocní na okraji společnosti. Ústavy pro choromyslné*, in: *Útisk, charita, vyloučení: sociální 19. století: sborník příspěvků z 34. ročníku mezioborového symposia k problematice 19. století: Plzeň, 27.2.-1.3.2014*, Praha 2015.

¹² Carlos WATZKA – Angela GRIEBENBÖCK, *Zur Anstaltspsychiatrie in Österreich um 1900: Ein Strukturvergleich der Tiroler und der steiermärkischen Landesirrenanstalten*, in: *Geschichte und Region / Storia e regione* 18, 2008, č. 2, s. 105-136.

Práce má pouze jednu kapitolu, v které jsou podrobně analyzovány jednotlivé případy pacientů z opavského ústavu dochované v pracích doktorů Grumlík a Nožiny. K zpracování byly využity metody jako sociální metoda, kvantitativní metoda a analýza pramenů a literatury.

Morfinisté v opavské léčebně

Přestože v mimo tropických pásmech severní polokoule roste na 120 druhů máku, pouze z máku setého, neboli svým latinským názvem *Papaver somniferum*, může se dělat opium. Do botanického názvosloví byl tento druh máku zařazen roku 1753 švédským botanikem Carlem von Linné a určitě ne náhodou jeho přídomek *somniferum* znamená spánek navozující. Pouze tento druh máku přesněji jeho mléčná šťáva obsahuje alkaloid morfin.¹³ Tento alkaloid byl poprvé izolován v letech 1805-1806 Fridrichem Wilhelmem Serüernerem jako bílá krystalická látka účinnější než opium. Tato látka byla nazvána „morfium“ podle řeckého boha snů a spánku Morfea. Avšak kvůli pochybné pověsti Serüernerově postavené na jeho šílených teoriích například o studenosti slunečního záření, byl jeho objev doceněn až roku 1817 při opětovném vydání jeho prací.¹⁴ Úspěch objevení morfinu ještě korunovalo objevení injekční stříkačky v roce 1864,¹⁵ která umožnila jeho podkožní aplikaci.

Morfinismus jako choroba byl pojmenován v 2. polovině 19. století.¹⁶ Původně se nazýval „vojenskou nemocí“, jelikož jí trpěli hlavně vojáci v důsledku ošetřování v polních nemocnicích. Kvůli nápadným příznakům psychických poruch, které morfinismus doprovázely, byl morfinismus svěřen k léčbě psychiatrům. Byl dobovými lékaři popsán a byla i koncipována jeho léčba. Léčba ale mohla být řešena dvěma způsoby, buď jako okamžité odstavení pacienta od morfinu, nebo jeho pomalé odvykání. Volba mezi těmito dvěma způsoby se ponechala na rozhodnutí daného lékaře. K morfinu měli přístup hlavně „lepší lidé“ a příslušníci polopodsvětí.¹⁷ Rozšíření morfinismu krásně vystihuje profesor Knuffner v české učebnice psychiatrie z roku 1900: „*V kletbu zvrhá se dobro. První lékaři, kteří užili blahodárného účinku morfia na zmírnění bolesti, jistě nemohli tušit, že by tentýž prostředek mohl se někomu stát pramenem děsné choroby. Teprve zpohodlnělost aplikace vstříkem podkožním a lehkovážné svěřeni Pravazova nástrojku do rukou pacienta měly v zápětí chronickou otravu a morfinomanií.*“¹⁸

Na přelomu 19. a 20. století bylo v léčebnách morfinistů poskromnu, přesto ale nelze říci, že se v ústavech neobjevovali. Většinou se ale jednalo o osoby z vyšší společenské vrstvy, jejichž hospitalizace by mohla vzbudit u veřejnosti velký zájem.¹⁹ Být nejen morfinistou, ale vlastně jakýmkoliv pacientem v ústavu pro choromyslné bylo v té době nebezpečné, daná osoba mohla být velice rychle společností stigmatizována. Případné stigma bývalého pacienta v ústavu pro duševně choré mohlo lidem přivodit problémy s pracovním či společenským uplatněním.²⁰ To samé platilo i pro morfinisty, přestože užívání morfinu nebylo do Druhé světové války považováno za vážnou společenskou hrozbu.²¹

¹³ R. DAVENPORT-HINES, *Honba*, Praha 2004, s. 21.

¹⁴ Tamtéž, s. 60-61.

¹⁵ R. GRUMLÍK, *Historizující úvaha*, s. 17.

¹⁶ Tamtéž, s. 17.

¹⁷ Tamtéž, s. 18.

¹⁸ Tamtéž, s. 18.

¹⁹ R. GRUMLÍK, *Morfinisté*, s. 23.

²⁰ H. MÁŠOVÁ, *Duševně nemocní*, s. 249.

²¹ M. NOŽINA, *Svět*, s. 54.

Právě z tohoto důvodu dávali pacienti hlavně z vyšších společenských vrstev přednost léčbě ve vzdálenějších a méně nápadných léčebnách,²² jakou byl opavský ústav. Slezský zemský ústav pro choromyslné v Opavě byl dokončen roku 1889.²³ Jeho „popularitu“ ještě umocňovalo to, že se jednalo o nový a moderní ústav.²⁴ Dost pravděpodobně právě z tohoto důvodu dle analýzy doktora Reného Grumlíka bylo do opavského ústavu v letech 1897 až 1928 přijato celkem 16 morfinistů,²⁵ což je mimořádný počet, jak můžeme vidět například v tabulce číslo 1, v které jsou zapsány výskyty nemocí v procentech v ústavech Feldhof (blízko Štýrského Hradce) a Hall (blízko Innsbrucku) v letech 1894 až 1913. Jak můžeme v této tabulce vidět, jiné intoxikace, mezi které patřil i morfinismus, jsou zde zastoupeny jen jednou desetinou procenta u mužů v ústavu Hall. Tak malým počtem, že v celkovém součtu už není zastoupen ani tou jednou desetinou.

Tabulka č. 1: Nemoci pacientů umístěných v ústavech Feldhof a Hall v letech 1894-1913²⁶

Diagnóza	Feldhof			Hall		
	Celkem	Muži	Ženy	Celkem	Muži	Ženy
Idiot	4,1	4,3	3,9	1,1	1,5	0,5
Imbecil	7	8,5	5,5	5,4	5,8	4,6
Melancholie	4,5	3,2	5,9	6,9	3,4	10,6
Mánie	2,1	1,7	2,4	2,5	1	4,5
Šílenství	10,9	7,9	14,1	5	3,6	7,1
Paranoia	21,3	19,5	23,1	15,2	15,9	14,3
Periodické duševní choroby	5,6	3,6	7,8	7,6	4,9	11,3
Demence	17,6	16,9	18,3	36,7	39,9	32,5
Paralyza	10,1	14,4	5,6	5	7	2,3
Epilepsie	7,8	9,8	5,7	4,8	6,3	2,5
Hysterie	2,6	0,4	5	2,2	0,2	4,9
Neuróza	0,9	1,2	0,6	0,6	0,7	0,5
Porucha mozku	0,5	0,5	0,4	0,6	0,7	0,6
Duševní porucha s Pallengra	0	0	0	0,1	0	0,1
Alkoholismus	4,7	7,8	1,5	6,1	8,4	2,8
Jiné intoxikace	0	0	0	0	0,1	0
Simulant	0	0	0	0	0	0
Bez duševní poruchy	0,1	0,1	0,1	0	0	0
Na pozorování	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0

* údaje jsou udávány v procentech z celkového počtu pacientů

²² M. NOŽINA – M. VANĚČEK, *Mandragora*, s. 87.

²³ E. DONĚK – J. DOŇKOVÁ, *Počátky*, s. 198.

²⁴ R. GRUMLÍK, *Morfinisté*, s. 23.

²⁵ Tamtéž, s. 23.

²⁶ C. WATZKA – A. GRIEBENBÖCK, *Zur Anstaltspsychiatrie*, s. 128.

Z šestnácti morfinistů přijatých do opavského ústavu bylo deset mužů a šest žen ve věku 21 až 39 let. Průměrný věk morfinistů byl 31,2 let.²⁷ Většinou se jednalo o osoby z vyšší společenské vrstvy. Sedm z nich mělo zdravotní profesi, dva byli šlechtici, dva vysokoškoláci, jeden novinář, jeden statkář, jedna soukenice a tak dále.²⁸ Většinou se jednalo o chorobné, nestálé jedince inklinující k neustálým změnám působiště a k hledání nových pracovních příležitostí.²⁹ Všichni morfinisté z opavského ústavu se shodovali v několikaleté závislosti, na jejímž začátku bylo podání morfinu jako léku.³⁰ Pacienty do ústavů přiváděly buď jejich životní debakly, nebo vleklé morfinové intoxikace. Někteří z nich již měli za sebou léčbu v nějakém z ústavů či sanatoriu v Rakousko-Uhersku, Švýcarsku či Německu.³¹

Pacienti se dostávali do ústavu po zkušenostech s tyranizováním svých blízkých či po snahách opatřit si drogu rafinovaným jednáním spojeným s krádežemi či podvody. V samotné léčebně se pak nezdráhali lékařský personál vydírat, napadat, vyhrožovat jim či jim nadávat.³² Kuriózní je, že morfinisté svým sociálním profilem, příznaky i léčbou přesně odpovídali popisům v odborné literatuře té doby.³³ Morfinismus byl v té době již detailně popsán a byly i podrobně propracovány jeho léčebné metody.³⁴

Z prací doktora Reného Grumlíka a doktora Miroslava Nožiny se nám dochovalo pár případů morfinistů hospitalizovaných v opavském ústavu, které zde budou analyzovány. Jedním z těchto morfinistů byla 37 letá baronka, vdova po stavebním vrchním komisaři a statkáři, narozená ve Švýcarsku, která se v léčebně ocitla v roce 1912. Baronka onemocněla před pěti lety, v době krátce po smrt svého manžela,³⁵ který umřel za příznaků progresivní paralýzy v opavské psychiatrické léčebně, navíc manžel pacientce přenechal značné dluhy.³⁶ Těžká finanční situace společně s těžkou hysterií přivedly baronku k užívání morfinu.³⁷ Poprvé ho užila třemi roky před prvním nástupem do léčebny.³⁸ Z období závislosti její chorobopisy zmiňovaly příznaky jako obrnu, nervové bolesti, těžké poruchy citlivosti, třesy či týden trvající zvracení krve. V posledních letech čistě tělesné příznaky ustoupily a zůstal jen trvale neblahý vývoj charakteru, ovlivněný více či méně dispozicemi. Původně byl baronce morfin předepsán rodinným lékařem na těžké hysterické záchvaty. Posléze pacientka projevila velkou rafinovanost a drogu si získávala po lékárnách pomocí zfalšovaných receptů. Při plném znemožnění přístupu k morfinu upadla do těžkého abstinčního stavu, který bylo nutno řešit ústavní odvykací léčbou.³⁹ Lékařské vyšetření potom popisovalo například systematické bludné myšlenky, hysterickou povahu s bouřlivými afektivními výlevy, nebo opakované

---

²⁷ R. GRUMLÍK, *Historizující úvaha*, s. 10.

²⁸ M. NOŽINA – M. VANĚČEK, *Mandragora*, s. 87.

²⁹ M. NOŽINA, *Svět*, s. 51.

³⁰ Tamtéž, s. 52.

³¹ R. GRUMLÍK, *Historizující úvaha*, s. 10.

³² R. GRUMLÍK, *Morfinisté*, s. 23.

³³ R. GRUMLÍK, *Historizující úvaha*, s. 10.

³⁴ R. GRUMLÍK, s. 250.

³⁵ R. GRUMLÍK, *Morfinisté*, s. 23.

³⁶ M. NOŽINA – M. VANĚČEK, *Mandragora*, s. 88.

³⁷ R. GRUMLÍK, *Morfinisté*, s. 23.

³⁸ M. NOŽINA – M. VANĚČEK, *Mandragora*, s. 88.

³⁹ R. GRUMLÍK, *Morfinisté*, s. 23-24.

sebevražedné pokusy.⁴⁰ Při přijetí bylo její tělo poseto rozsáhlými oblastmi hněsem zaplněných vředů a infiltrátů. Po duševní stránce pak pacientka trpěla psychickou degradací morfinového druhu s hlubokou depresí, nemotivovanou dráždivostí a morálním úpadkem.⁴¹ V ústavu podstoupila odvykací léčbu, chirurgicky jí byly odstraněny hněsem naplněné abscesy způsobené užíváním nesterilních injekcí. Devátého dne hospitalizace se však u pacientky našly tři prázdné lahvičky s označením „Morphium“ a injekční stříkačka. V dalších dnech se u pacientky projevovalo hystericko-neurotické chování. Během léčby se pacientka zklidnila a po čtyřech měsících byla propuštěna.⁴²

Právě v chorobopisu této pacientky se našel padělaný recept na morfin s dopsaným textem „Semper repetatur!“ (Vždy opakovat!).⁴³ S tímto receptem mohli morfinisté chodit do lékáren pro svou drogu opakovaně a bez starostí s paděláním nového dokladu. Tento trend falšování receptů se navíc stal tak populárním, že se zpráva o něm dostala i do Časopisu lékařů českých, kde v roce 1918 vyšel článek o přehnaně častém zvyku morfinistů falšovat recepty na morfin či kokain s nečitelným podpisem lékaře. Z tohoto důvodu musely být do budoucna recepty na morfinové injekce a větší dávky kokainu vydávány jen na recepty s natištěným jménem lékaře a udáním obydli.⁴⁴

O dalším z morfinistů z opavské léčebny hovoří zpráva z roku 1911. Tato zpráva je o 33 letém muži, synovi rolníka z Rýmařova, který byl přijat do léčebny za účelem odvykací léčby, ke které byl přinucen nátlakem jeho rodiny. Jeho otec si stěžoval, že prodal všechno domácí zařízení i oblečení a z takto pořízených peněz si nakoupil morfin u lékárníka Kepperta v lékárně U černého orla v Krnově. Stejně tak prodal i poslední pytel mouky a brambor, které byly schovávány jako jídlo pro vnuky. Syn svého otce prý i vydíral a vyhrožoval mu, že zapálí dům, když bude uvnitř, pokud mu nedá peníze na drogu. Muž absolvoval léčebné pobyty v letech 1912, 1915 a 1923, ze zápisů z těchto léčebných pobytů vyplývá, že pacient pokračoval v užívání morfinu v kombinaci s Veronalem.⁴⁵

Lidé si tehdy mohli morfin či jiné návykové látky opatřit volně v lékárnách.⁴⁶ Navíc v českých zemích do 20. století nebylo žádné omezení v hospodaření s opiáty. Takže nepodléhalo prakticky žádným právním regulím.⁴⁷ O morfinistech se v této době dá mluvit převážně jako o lékařích či lékárnících, kteří využili své blízkosti k droze, nebo pacientech léčených morfinem, u kterých se vyvinul návyk.⁴⁸ V Národních listech se v letech 1887-1918 objevilo 26 příběhů sebevrahů, ať už úspěšných nebo nikoliv, kteří ke svému pokusu použili látku dnes branou jako návykovou. V sedmnácti případech bylo použito opium, v devíti kokain a ve čtyřech morfin. šest z celkového počtu dvaceti šesti sebevrahů, buď pracovalo v lékařství či opatrovnictví, nebo bylo alespoň s někým takto zaměstnaným v příbuzenském

---

⁴⁰ M. NOŽINA – M. VANĚČEK, *Mandragora*, s. 88.

⁴¹ R. GRUMLÍK, *Morfinisté*, s. 24.

⁴² M. NOŽINA – M. VANĚČEK, *Mandragora*, s. 88.

⁴³ R. GRUMLÍK, *Historizující úvaha*, s. 11.

⁴⁴ *Morfiové recepty*, Časopis lékařů českých, 1918, roč. 57, s. 569.

⁴⁵ M. NOŽINA – M. VANĚČEK, *Mandragora*, s. 88-89.

⁴⁶ R. GRUMLÍK, *Historizující úvaha, část II*, s. 10.

⁴⁷ M. NOŽINA – M. VANĚČEK, *Mandragora*, s. 86.

⁴⁸ Tamtéž, s. 85.

vztahu. Pět pokusů pak bylo provedeno lidmi pracujícími jako číšníci či číšnice, což je poněkud velký počet na to, aby to byla jen náhoda.⁴⁹ Možným vysvětlením může být, že už v době předválečné se uplatňoval v českém království trend, který byl pak typický pro období let 1925 a déle, že bylo možné návykové látky si zakoupit v společenských podnicích jako kavárnách, vinárnách či barech.⁵⁰ Napovídal by tomu i článek publikovaný v Národních listech roku 1886, ve kterém se můžeme dočíst, že návykové látky lze koupit v lahůdkářských obchodech i kavárnách.⁵¹

Bývalý student medicíny se k odvykací léčbě v opavském ústavu přihlásil dobrovolně⁵² a poprvé v květnu v roce 1909 ve svých 30 letech. Morfium začal užívat před čtyřmi lety kvůli značným bolestem při zánětu varlat. Po několika měsících morfium ale užívat přestal a vydržel tak rok. Následně se k občasnému užívání drogy vrátil, ale stále dokázal být i několik týdnů bez ní. Časem se ale na droze stál závislý tak, že bez ní nemohl být, a tak v květnu roku 1908 započal odvykací kúru v Baden-Baden. Do srpna téhož roku vydržel abstinovat,⁵³ ale jelikož se jako lékař nikde neuchytil a ani v umělecké kariéře neměl štěstí, vrátil se opět k morfinu. Opakovaně byl propouštěn pro závažné medicínské chyby a neuspěl ani jako lodní, vojenský či praktický lékař.⁵⁴ Při jeho první hospitalizace v Opavě zněl nálezní záznam takto: Střední výšky, špatné výživy, zsinělé šedé barvy v obličejí. Zornice zúžené, reagují správně. V záznamu bylo napsáno: Dobře spal i přes den, odpoledne byl rozladěný. Byl nespokojen a chtěl jít ven. Podávány mu byly nízké dávky morfia a barbituráty. Čtvrtého dne po přijetí šel na vycházku s ošetřovatelem. V hostinci vypil čtyři piva. Od šestého dne se stále domáhal medikamentů, také chtěl jít na pivo a víno. Měl průjem a přál si být propuštěn. Jedenáctého dne pobytu v ústavu byl propuštěn.⁵⁵ Druhý jeho pobyt v ústavu popisují ve svých pracích doktor René Grumlík a doktor Miroslav Nožina v některých pasážích odlišně. Doktor Grumlík píše, že pacient byl znovu do ústavu přijat po dvou měsících, tentokrát v abstinenci nouzi, do níž se dostal krátce po zadržení ve vazební věznici, do které se dostal kvůli přepadení a znásilnění služebné v jednom z přizemních bytů v Opavě. O tomto činu dokonce informovaly veřejnost místní noviny *Deutsche Wehr*. Muž zazvonil a ptal se po majitelích bytu, kteří krátce před krádeží z bytu odešli. Na služebnou se vrh a svázal jí ruce, do úst jí vložil roubík a znásilnil ji. V bytě poté odcizil sáček s jubilejními mincemi, s kterými utekl. V den činu měl pachatel v záměru zahájit odvykací léčbu morfinismu. Při přijetí do ústavu sdělil pacient, že k morfinu se opět vrátil kvůli kožnímu zánětu po celém těle. U pacienta byla zjištěna zanedbaná hygiena, snížená výživa, na končetinách pigmentové skvrny a hnisající vředy s infiltracemi. Pacient byl neupřímný, po ošetřovatelích se domáhal morfinu se slibem pozdější odměny, žádosti střídal s nadávkami a své ošetřovatele i vydíral. Dokonce prý tvrdil, že s morfinem nemůže přestat, dokud mu nebude zastaveno trestní stíhání. Svou morfinovou

---

⁴⁹ Kristýna NITSCHOVÁ, *Vnímání drog českou odborně-lékařskou a laickou veřejností v letech 1883-1918*, Ústí nad Labem, 2018, Bakalářská práce, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Filozofická fakulta, Katedra historie, s. 14.

⁵⁰ M. NOŽINA – M. VANĚČEK, *Mandragora*, s. 147-149.

⁵¹ *Otroci kokainu*, Národní listy, 2. srpna 1886, roč. 26, č. 212, s. 2.

⁵² R. GRUMLÍK, *Morfinisté*, s. 24.

⁵³ M. NOŽINA – M. VANĚČEK, *Mandragora*, s. 91.

⁵⁴ R. GRUMLÍK, *Morfinisté*, s. 24.

⁵⁵ M. NOŽINA – M. VANĚČEK, *Mandragora*, s. 91-92.

minulost pak popisoval s typickou nekritičností a alibismem, s výčitkami a opozicí vůči lékařům v ústavu. Po měsíčním pobytu, při kterém si pacient stěžoval na lékaře, policejního komisaře a i vyhrožoval stížnostmi na říšskou radu, se nechal propustit.

Zatímco doktor Nožina píše, že pacient byl podruhé do ústavu přijat, až v červenci 1911, tedy po dvou letech. Sdělil, že k morfinu se vrátil v březnu 1910 kvůli kožnímu zánětu po celém těle. Jeho denní dávka byla 1,5 gramů morfia a stejně kokainu. Před rokem se pokoušel o odvykací léčbu o délce pět dní a při vyšetření se dožadoval morfia. Druhého dne po přijetí pak byl zatčen a umístěn v opavské věznici, kvůli zjištění přepadení služebné cestou do ústavu.⁵⁶ Druhého dne však byl zjištěn u pacienta vězeňským lékařem abstinenční úzkostný neklid a vzrušení. Z tohoto důvodu byl opět odeslán do léčebny.⁵⁷ Další rok se pak pacient nechal přijmout dle doktora Grumlíka dobrovolně⁵⁸, doktor Nožina ale píše, že okolnosti přijetí nejsou v chorobopise zaznamenány. Pacient prý po dobu osmi měsíců od poslední hospitace abstinovat, až do momentu, kdy se chtěl posilnit morfinem před provedením klešťového porodu.⁵⁹ Hned druhého dne léčby v ústavu neustále vyvolával konflikty s lékařem i s primářem kladením si nespílitelných přání a vyhrožoval, rozrušeně nadával a vynucoval si morfin. Byl agresivní a v tomto stavu těžko zvládnutelný. Následně odešel do města a jen večer se vrátil pro své věci. Po třech letech byl naposledy přijat do ústavu. Tentokrát byl ve vojenské uniformě a bylo to v období druhého roku První světové války. Byl ve stavu těžké vleklé intoxikace a do ústavu ho přivezl neznámý lékař se sdělením, že „pan doktor je morfinista“. Doprovázející důstojnický sluhu mu chtěl po přijetí svléknout plášť, jelikož ho prý prodal feldvéblovi. Pacient prý poslední dobou pobýval před superarbitací kvůli morfinu ve vojenských nemocnicích.⁶⁰ K morfinu se prý vrátil kvůli pocitům ochablosti a po narukování si znovu prošel abstinenční kúrou ve vojenské nemocnici. Na okolnosti tohoto přijetí si pacient nepamatoval.⁶¹ Při předchozí službě na frontě byl úplně nepoužitelný, jenom ležel, spal a nepracoval. Po stížnost ostatních lékařů byl tedy z fronty odvelen. Po devíti dnech v ústavu se pacientovi zlepšil duševní stav a začal být neurvalí a domáhat se propuštění.⁶² Po dvaceti třech dnech odvykání byl pacient propuštěn k vojenské správě s hnisavě mokvavými abscesy.⁶³

Co se týče léčby morfinistů v ústavu v době po přijetí, kdy ještě u pacientů působily abstinenční stavy, podávaly se jim barbituráty a postupně snižovaly dávky morfinových preparátů. Přibližně od konce druhého měsíce pobytu v ústavu pacientům nastalo odvykání a byly jim podávány pouze barbituráty ve snižovaných dávkách. Poslední týdny pobytu v ústavu pacienti trávili bez jakýchkoliv medikamentů. Pokud pacient trpěl podvýživou, dbalo se o jeho fyzické posílení. V případě hnisavých ložisek byla ale nutná chirurgická péče. Když

---

⁵⁶ Viz popis dle doktora Grumlíka výše

⁵⁷ M. NOŽINA – M. VANĚČEK, *Mandragora*, s. 92.

⁵⁸ R. GRUMLÍK, *Morfinisté*, s. 25.

⁵⁹ M. NOŽINA – M. VANĚČEK, *Mandragora*, s. 92.

⁶⁰ R. GRUMLÍK, *Morfinisté*, s. 25.

⁶¹ M. NOŽINA – M. VANĚČEK, *Mandragora*, s. 93.

⁶² R. GRUMLÍK, *Morfinisté*, s. 25.

⁶³ M. NOŽINA – M. VANĚČEK, *Mandragora*, s. 93.

byl pacient agresivní a svému okolí vyhrožoval, podváděl, lhal atd., byla nutná nekonečná profesionální trpělivost a psychotherapeutický um.⁶⁴

Speciální léčebnou metodou užívanou v opavském ústavu byla metoda maxwell-jonesovské terapeutické skupiny. Základem této metody bylo scházení se v bytě jednoho z doktorů a zde se pořádaly sólové koncerty, literární večery, hrály se karty, pacienti chodili s ošetřovateli sami na procházky či do divadla.⁶⁵ Tato metoda byla skvělá při užívání na běžných pacientech ústavu, jelikož se tím zabránilo hospitalismu. Tedy ztrátě schopnosti žít mimo ústav, k čemuž docházelo u pacientů při delším pobytu v ústavech.⁶⁶ Lékařská společnost v českých zemích dokonce dospěla na přelomu 19. a 20. století k názoru, že v nemocnicích ale i mimo ústavy se budou léčit psychózy a neurózy, neléčitelní se budou ošetřovat a jen nevyhnutelné případy izolovat. Ostatní psychicky nemocní se ze společnosti nebudou vylučovat, naopak se budou různými formami do ní zapojovat. Tyto závěry ale nebylo vůbec jednoduché převést do praxe,⁶⁷ což bylo pro morfinisty velkým štěstím, jelikož oni se tak léčit nedali. V realitě přelomu 19. a 20. století totiž byly drogy velice snadno sehnatelné v městských lékárnách, kde si je také ve svém volnu opatrovali. Z tohoto důvodu se v jejich záznamech velice často objevily zápisy o neustále se opakujících intoxikacích a poruchách chování, což postřehli i blízcí léčených a následně žalovali ředitele léčebny. K těmto žalobám navíc docházelo často.⁶⁸ V případě baronky bylo dokonce vzneseno obvinění na jednu z místních lékáren pro jejich nezodpovědnost, s kterou nemocné dogu vydali.⁶⁹

Post nejvíce krát hospitalizovaného morfinisty v opavském ústavu pak obsadil bývalý lékárenský pomocník⁷⁰ s celkovým počtem deseti pobytů v ústavu v Opavě, ke kterým ještě absolvoval čtyři pobyty v ústavu ve Vídni.⁷¹ To vše v letech 1890-1904.⁷² V době prvního přijetí mu bylo 25 let, v době posledního pak 38 let.⁷³ Trpěl těžkou formou morfinismu, která byla později označena za chronickou, a která byla právě důvodem tolika hospitalizací. Byl přijímán vždy v těžkém stavu, zcela neschopen pro neustálá deliria normální existence, až jeho osobnost a inteligence degradovaly natolik, že byl označen za imbecila. Již za svého studijního života neměl štěstí. Podařilo se mu absolvovat jen čtyři třídy gymnázia s tím, že tu čtvrtou již musel opakovat. Následně pracoval tři roky jako lékárnický praktikant a poté se vydal na studia do Vídně. Zde ale jen pil, snil a tělesně chátral a nesložil žádnou ze zkoušek. Po morfinu sáhl z důvodu nespavosti. Jeho první dávky byly dle tehdejší předpisové normy 0,1 g Morphinu v 10,0 g Aqua Laurocerasi. Během základní vojenské služby ve věku 22-23 let byl už ale na morfinu zcela závislý. Později ke své závislosti na morfinu připojil i užívání kokainu a pití rumu. Opakovaně se pokoušel o sebevraždu. Z existenční nouze pracoval jako písař nebo zametač ulic. Byl ale často nezaměstnaný a hladověl. Peníze na drogy proto sháněl

---

⁶⁴ R. GRUMLÍK, *Historizující úvaha*, s. 13-14.

⁶⁵ R. GRUMLÍK, *Historizující úvaha*, s. 10.

⁶⁶ H. MÁŠOVÁ, *Duševně nemocní*, s. 243.

⁶⁷ Tamtéž, s. 251.

⁶⁸ R. GRUMLÍK, *Historizující úvaha*, s. 10.

⁶⁹ Tamtéž, s. 11.

⁷⁰ M. NOŽINA, *Svět*, s. 53.

⁷¹ R. GRUMLÍK, *Morfinisté*, s. 24.

⁷² M. NOŽINA, *Svět*, s. 53.

⁷³ R. GRUMLÍK, *Morfinisté*, s. 24.

buď podvody, nebo falšování lékařských receptů. Celý rok 1896 z tohoto důvodu trávil střídavě ve vazbě za různé násilné delikty. Poslední kapkou bylo zapálení hospody v Ostrožné ulici v Opavě,⁷⁴ v které se živil jako klavírista.⁷⁵ Tento čin vykonal v intoxikovaném halucinatorním stavu a vedl k jeho zadržení.⁷⁶ V policejní vazbě se ocitl ve velice žalostném stavu, byl velmi vyhublý a po těle měl spousty hnisavých vředů a boule po injekcích. V prvních dnech vazby u něj také plnou silou vypukly silné abstinenci stavy, díky nimž mu musela být poskytnuta hospitalizace a následně provedena expertíza.⁷⁷ Znalecký posudek opavských psychiatrů z roku 1897 ho dostal do tříletého soudem vyměřeného léčebného pobytu. Po třech letech byl z ústavu propuštěn jako „vyléčený“. Nutno ale dodat, že označením „geheilt entlassen“ končili jeho záznamy při všech jeho ústavních pobytech. Při všech pozdějších léčebných pobytech navíc pacient byl vždy ke své nemoci i jejím důsledkům vždy naprosto nekritický. Navíc infantilně naříkal nad svým osudem, měl střídavé záchvaty pláče s výbuchy zlosti, obviňoval kdekoho z všeho možného a nejvíce opavskou obec, že mu neposkytla vhodné zaměstnání a místo toho ho uvrhla do chorobince. Neustále činil hypochondricko-hysterické nabídky svým lékařům, aby „se s ním něco dělalo“, a následně vyčítal, obviňoval a snažil se vydírat pod pohrůzkou, že veřejně v tisku zstudí léčebné poměry i ošetřující personál. Kuriózní pak bylo, že poslední záznam o tomto pacientovi z roku 1904 učiněný při jeho propuštění končí výrokem:⁷⁸ „Mein Ehrenwort, Herr Doktro, zum Morphium greif ich nie mehr wieder, vielleicht zu etwas anderem.“ („Mé čestné slovo, pane doktore, po morfinu už nikdy více nesáhnu, snad po něčem jiném.“)⁷⁹ Učiněným po halasných deklamacích své averze vůči lékařům a systému léčby a mírném posílení se alkoholem.⁸⁰ Pravděpodobnější než že pacient s morfinem nadobro skončil, ale bylo, že předčasně ukončil svůj život.⁸¹

Opakované pobyty v ústavech pro choromyslné ani odchody na reverz nebyly do období konce První světové války výjimkou. Co se týče opakovaných pobytů, tak k přesnější představě nám posloužit tabulka č. 2, ve které jsou zobrazeny počty přijatých pacientů do Zemského ústavu pro choromyslné v Kosmonosech v letech 1905 až 1907 i s rozřazením pacientů do kategorií o kolikátý příjem se jedná.

---

⁷⁴ M. NOŽINA, *Svět*, s. 53.

⁷⁵ R. GRUMLÍK, *Morfinisté*, s. 24.

⁷⁶ M. NOŽINA, *Svět*, s. 53.

⁷⁷ R. GRUMLÍK, *Morfinisté*, s. 24.

⁷⁸ M. NOŽINA, *Svět*, s. 53.

⁷⁹ R. GRUMLÍK, *Morfinisté*, s. 24.

⁸⁰ M. NOŽINA, *Svět*, s. 53.

⁸¹ R. GRUMLÍK, *Morfinisté*, s. 24.

**Tabulka č. 2 Počty přijatých pacientů
do Zemského ústavu pro choromyslné v Kosmonosech v letech 1905-1907 a v roce 1909**

Počet přijetí	1905 ⁸²			1906 ⁸³			1907 ⁸⁴			1909 ⁸⁵		
	Muži	Ženy	Celkem	Muži	Ženy	Celkem	Muži	Ženy	Celkem	Muži	Ženy	Celkem
1.	190	144	334	196	151	347	230	160	390	200	127	327
2.	39	29	68	31	25	56	36	27	63	47	23	70
3.	10	4	14	11	6	17	7	5	12	9	5	14
4.	4	2	6	4	1	5	3	2	5	1	3	4
5.	0	1	1	1	0	1	2	3	5	3	1	4
6.	2	0	2	1	0	1	0	0	0	1	1	2
7.	1	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	0
10.	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0

Odchody z ústavů pro choromyslné na reverz nebyly zrovna nejčastější, ale rozhodně se děly. Kupříkladu v letech 1906 až 1911 v Zemském ústavu pro choromyslné v Brně přijali pod příjmením začínajícím na písmeno „B“ celkem 279 pacientů a 8 z nich odešlo z ústavu na reverz. Před podáním reverzu pobyty pacientů trvaly 24, 31, 54, 58, 76, 100, 252 a 401 dní. Pět z těchto osmi pobytů bylo neplacených. Dva pacienti si platili třetí třídu. Byl to 31 denní pobyt, za který pacient zaplatil 722 kr. a 100 denní pobyt, za který bylo zaplacen 1008 kr. Poslední z pacientů si mohl dovolit druhou třídu, za kterou zaplatil 1188 kr. za 76 denní pobyt.⁸⁶

⁸² SOA v Praze, fond PL Kosmonosy, i. č. 10, Annales 1905.

⁸³ SOA v Praze, fond PL Kosmonosy, i. č. 11, Annales 1906

⁸⁴ SOA v Praze, fond PL Kosmonosy, i. č. 12, Annales 1907.

⁸⁵ SOA v Praze, fond PL Kosmonosy, i. č. 14, Annales 1909.

⁸⁶ Moravský zemský archiv v Brně, fond A 45 Zemský ústav pro choromyslné Brno, protokol o stavu ošetřovanců, 1906–1911.

Závěr

Největší překážku pro morfinisty v jejich léčbě byl paradoxně přístup společnosti k morfinismu v období druhé poloviny 19. a počátku 20. století. Vůbec podcenění tohoto problému, nemožnost sebrat pacientovi volnost v období léčby i snadná dostupnost drogy, znemožňovalo účinnou odvykací léčbu a trvalé abstinování, proto také docházelo k tolika opětovným přijetím morfinistů do léčeben.

Pacienti se dostávali do ústavů za účelem léčby morfinismu buď z donucení své rodiny, nebo přes nařízení zákonem, nebo ze své vlastní iniciativy, ale to až v momentě, kdy jim morfinismus zasahoval do života až v takové míře, že nebylo jiného zbylí. Právě z tohoto důvodu se tolik morfinistů ocitlo v ústavu v hrozném fyzickém i duševním stavu s vážnými abscesy způsobenými užíváním nesterilizovaných jehel k aplikaci morfinu, které musely být chirurgicky řešeny. Ale ani samotný vstup do ústavu nebyl u morfinistů z opavské léčebny finálním vysvobozením od drogy, jelikož v chorobopisech se často objevuje opětovné sklouzávání k droze dokonce během pobytu v léčebně spojené s lhaním lékařskému personálu, aby tento prohřešek byl zamlčen. K tomuto jednání právě napomáhala přílišná volnost pacientů, která jim umožňovala drogu si pořídit. Ještě horší bylo alibistické popisování užívání drogy, které nasvědčovalo k nepřesvědčení, že droga a její užívání je něco špatného, a k neodhodlání se brání morfinu definitivně vzdát. To se poté prokázalo při opětovných návratech morfinistů k droze z různých důvodů a posléze jejich dalších návratem do léčebny. Častým u morfinistů také bylo při pozdějších fázích morfinismu míchání morfinu s jinými drogami jako například kokainem.

Jelikož do ústavů se dostávali morfinisté převážně z vyšších společenských tříd, naneštěstí se nám nedostávají dostatečné informace, jak v druhé polovině 19. a na začátku 20. století fungoval morfinismus mezi osobami z tehdejšího podsvětí, kde byl morfin také rozšířen.

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny:

SOA v Praze, fond PL Kosmonosy, i. č. 10, Annales 1905.

SOA v Praze, fond PL Kosmonosy, i. č. 11, Annales 1906.

SOA v Praze, fond PL Kosmonosy, i. č. 12, Annales 1907.

SOA v Praze, fond PL Kosmonosy, i. č. 14, Annales 1909.

Moravský zemský archiv v Brně, fond A 45 Zemský ústav pro choromyslné Brno, protokol o stavu ošetřovanců, 1906–1911.

Literatura:

DAVENPORT-HINES, Richard, Honba za zapomněním: světové dějiny narkotik: 1500-2000, Praha 2004.

DONĚK, Emanuel – DOŇKOVÁ, Jana, Počátky moravské psychiatrie III., Psychiatr. Praxi 7, 2006, č. 4, s. 198.

GRUMLÍK, René, Historizující úvaha a pohled na drogovou závislost v České republice, část II, in Bulletin Národní protidrogové centrály 1998, č. 2, s. 10-14.

GRUMLÍK, René, Historizující úvaha a pohled na drogovou závislost v České republice, část I, in Bulletin Národní protidrogové centrály 1998, č. 1, s. 17-18.

GRUMLÍK, René, Lékárník morfinista v opavské lékárně koncem XIX. století, in: Protialkoholický obzor 25, 1990, č. 4, s. 249-251.

GRUMLÍK, René, Morfinisté v opavském ústavu pro choromyslné na přelomu 19. a 20. století, Vlastivědné listy Slezska a severní Moravy, 31, 2005, č. 2, s. 22-25.

MÁŠOVÁ, Hana, Duševně nemocní na okraji společnosti. Ústavy pro choromyslné, in: Útisk, charita, vyloučení: sociální 19. století: sborník příspěvků z 34. ročníku mezioborového symposia k problematice 19. století: Plzeň, 27.2.-1.3.2014, Praha 2015, s. 249.

NITSCHOVÁ, Kristýna, Vnímání drog českou odborně-lékařskou a laickou veřejností v letech 1883-1918, Ústí nad Labem, 2018, Bakalářská práce, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Filozofická fakulta, Katedra historie.

NOŽINA, Miroslav – VANĚČEK, Miloš, Mandragora, morfin, kokain: drogový problém v českých zemích v dobách habsburské monarchie a v předválečném Československu, Praha 2009.

NOŽINA, Miroslav, Svět drog v Čechách, Praha 1997.

WATZKA, Carlos – GRIEBENBÖCK, Angela, Zur Anstaltspsychiatrie in Österreich um 1900: Ein Strukturvergleich der Tiroler und der steiermärkischen Landesirrenanstalten, In: Geschichte und Region / Storia e regione 18, 2008, č. 2, s. 105-136.

Dobový tisk

Morfiové recepty, Časopis lékařů českých, 1918, roč. 57, s. 569.

Otroci kokainu, Národní listy, 2. srpna 1886, roč. 26, č. 212, s. 2.